Beke György

Fekete Város

Ez nem a Mikszáth-regény színtere. Ott hirtelen halál öltözteti gyászba Lőcse lakóit és tartja feketében őket a bosszú beteljesedéséig. Itt a korom szívós lassúsággal öntötte el a házak tetejét, az ablakpárkányokat, az ajtókat, a mezőket, réteket, fákat, még a folyó vizét is. Az arcok mélyebb ráncaiból nehezen lehetett kimosni a fekete port, a lovak – kényes állatok – nem itták meg a kutakból kimert vizet. Ott a szepesi alispán gyilkolt felindulásában. Itt a gyilkosnak nincs arca, nem tud beszélni, halált hozó karmai apró szemcsék képében gyilkolnak.

Sűrűn utaztam vonaton a Brassó–Kolozsvár fővonalon. Medgyes után kiálltam a kocsi ablakába, mintha természeti szépséget várhatnék a következő percekben. Aki már járt erre, az Kiskapushoz közeledve szintén felkapta a fejét, megdöbbenve bámult ki az ablakon. Dohogó gyárépületek, úgy szállt fel belőlük a korom „mint pici denevérek, puha szárnyakon" és a magasban hirtelen a föld felé fordulva, lerakodott a Nagy-Küküllő mentében „mint guanó, keményen, vastagon". Földi pokol? Lehúzzuk az ablakok üvegét, ne hatolhasson be a kocsiba a szállingózó halál…

Hát akik itt élnek, itt dolgoznak, itt alszanak, szeretnek és gyűlölnek, imádkoznak és káromkodnak a fekete ég alatt?

Kiskapus – ez igazán fekete város!

Két házaspár ült, rajtam kívül, a vasúti fülkében, egy öregebb és egy fiatalabb. Bukarestiek. Beszélgetésük elárulta, hogy jó ismerősök. Az ülés szélére húzódtam, de így is hallanom kellett a beszélgetésüket.

– Jaj Istenem, mi itt ez a fekete világ?

A szörnyülködő hölgy most járhatott először erre.

– Mi lenne? – kérdezte vissza a fiatalabb férfi. – A szocializmus egyik nagy ipartelepe.

– Ugyan kérem, láttam én már ipartelepet. De ez itt olyan, mintha egy füstölgő kemencében lennénk.

– Akkor Marioara nagysádnak nem volt szerencséje a vegyiparhoz. Pedig biztosan viselt gumicipőt a háború utáni időkben, utazott autóval, amely gumikon szalad, használt fekete festéket… Ezek mind nem lehetnének e fekete világ nélkül.

– Ez nem gumi, ez korom – az idős hölgy nem hagyta magát.

– Füstfekete, ez a neve. Vagy mondják lámpakorom-feketének is. A földgázból nyerjük. Valamikor külföldről hoztuk be. Most mi szállítunk belőle külföldre. Nagy különbség, érdemes elviselni érte ezt a kis kellemetlenséget.

Elhagytuk már Kiskapust. A vonat nem állt meg az állomáson. Itt a gyorsvonatok nem állnak meg. A rengeteg sínpárt a tehervonatok használják.

Évekkel később vasúti jegyem egy másik társaságba csöppentett. Hangos férfikórus, mindegyre vitába szaladt az indulat, a kíváncsiság és a kivagyiság. Vitájukból tudtam meg, hogy a kiskapusi környezetszennyeződésről sokszor tárgyaltak már Bukarestben. Ez Románia legjobban szennyezett vidéke. Tenni kellene valamit, így egyik férfi. A másik mondta: egy lengyel vállalat ajánlatot tett a román kormánynak, hogy az általa kialakított felszereléssel kiszűri a levegőből a felszálló kormot és újra hasznosítja. A jövedelem felét kérte ezért.

– És elutasították a javaslatot?

– Kiárusíthatnók-e az ország függetlenségét? – kérdezte, felelősségre vonóan az előbb szóló. – A román föld kincsei nem eladók senkinek!

Felnőttek évtizedek óta hozzászoktak ehhez a látványhoz. A Ceausescu-diktatúra idején a legjobban szennyezett vidékről, a fekete világról egy szó sem jelent meg a sajtóban. A statisztikai jelentések hatalmas számai eltakarták Kiskapus fekete világát. Viharosan növekvő számok voltak. A diktátor feleségének „szívügye" a vegyipar, roppant állami pénzeket fektettek bele. Új városok létesültek, amelyekben a vegyipari kombinát az élet és a halál ura volt, szinte már a rabszolgatársadalom törényei szerint.

De a gyermekek nyomban észreveszik, ha az őket körülvevő világban valami természetellenes. Székely fiatalasszony utazott mellettem, Csíkból jött. Óvodáskorú leánykája Kiskapus fekete házainál felugrott a helyéről, az ablakhoz szaladt és izgatottan kiáltotta:

– Nézze csak, édesanyám!

Itt a hó fekete!… Miért ilyen fekete itt a hó? Mintha kéményseprő hullatná az égből…

Ez a „fekete hó" nem borítja-e be az emberek lelkét, érzéseit, viszonyát egymáshoz?

Régi irataim, jegyzeteim között egy nyomdai levonat, úgy a hatvanas évek közepéről. Véletlenül őrződött meg. Lemondtam arról, hogy megjelenjék. Ha ki van szedve, akkor az *Előre* elfogadta, de nem közölte. A széljegyzet szerint megjárta magát az írás Kolozsvárott is, az *Utunk* szépirodalmi folyóirat szerkesztőségében.

Levél érkezett a szerkesztőségbe. Egy 16 esztendős leány Kiskapusról azt kéri, hogy segítsünk neki elhelyezkedni. Odahaza az apja üti-veri az édesanyját, a testvéreit és persze, iszik. Ő maga kiskorú még, ezért nem akarják felvenni munkába, meg hát más baj is van vele, családi nehézségek miatt csak négy elemit végzett. Íigéri, elvégzi a hetet, mindenképpen elvégzi, mert tanulni szeretne…

Zsebrevágtam a levelet és elutaztam Kiskapusra. Egyenesen a tanácselnököt kerestem meg és elébe tettem a kislány sorait. Végigolvasta, egy arcizma sem rándult meg.

– Az utolsó szóig igaz – mondta szomorúan.

– Ismeri ennek a családnak a helyzetét?

Furcsállva nézett rám. Valami ilyesféle fejeződött ki a tekintetében. „Nem nagy falu ez a város, még szép volna, ha nem ismerném a családot." Pedig nem lepődtem volna meg, ha vállát vonogatja. Fülöp Dénes – ez volt a tanácselnök neve – nemrég került a helyi tanács élére. De régi kapusi. Újszékhelyen született, a Székelyföld nyugati peremén, az apja molnárnak került ide 1939-ben. Maga itt végezte az iskolát, méghozzá Antonescu marsall fasiszta uralma alatt, de magyarul. Hétosztályos magyar elemi volt akkor Kiskapuson. Ezzel a hét elemivel nevezték ki Nagyekemezőre, az akkor még többségében németek lakta faluba, Medgyes mellé, a traktorállomás igazgatójának. A kommunista párt bizalma emelte ki, majd tíz év múlva ennek a bizalmatlansága menesztette. Medgyes, a körzet első titkára kirendelte a kombájnokat az éretlen búzába. Fülöp Dénes visszaparancsolta őket. Ki az úr itt, a párt vagy maga? – kérdezte a feldühödött párttitkár. Egyik sem, hanem az Isten. Még nem érlelte be a búzát.

Tanácselnöknek jelölték. Ott úgyis csak szervezni kell tudni. Felnézett az íróasztala mellől:

– Ki akar menni az erdészékhez? – kérdezte.

A levélíró kislány apja ugyanis – Coman Vasile – erdész volt. Bólintottam. Felhívta telefonon az egyik üzemet.

– Holnap reggelre elkértem egy terepjárót.
– Autót? Minek?
– Az erdészek nem szoktak a városban lakni.
Másnap reggel, mikor utánam jött a kocsi – csupasz szalmán aludtam, takaróm a csillagok voltak, amelyek besütöttek az ablakon a tanácsi vendégházba –, Fülöp Dénes ott ült a sofőr mellett.
– Úgyis ki akartam menni hozzájuk.
Az úton több szó nem esett az erdészékről. Lekötött a táj, a hepehupás Küküllő-mente. Hegyi útra tértünk, erdők között jártunk. A sofőr egyszerre megállt:
– Tovább csak gyalog mehetnek. Le ezen az ösvényen.
Erdei tanya lépett elő a csupaszodó, őszi fák közül. Kívülről gondos ember háza táját mutatta minden. Kicsinyke szántóföld a ház mellett, egy sánta öregember éppen a burgonyaindákat gyűjtötte, hogy helyet csináljon az ekének. A ház maga tágasnak tetszett, tornác futott előtte. Szemben istálló, ajtaja nyitva, egy tehén szénát ropogtatott. Az udvar gondozott. Bent az ajtó fölött szarvasagancs. Vadászember tanyája.
Kopogtatásunkra alig jött válasz. Bentről olyan zsongás hallattszott, mint felbolydult méhkasból. A gyermekek szétrebbentek. Egy nagyobbacska fiú az ajtó mögé bújt el. Az apróbbak kirajzottak az udvarra, vékony köntöskében. Egyikük a fára függesztett hintához szaladt és játszani kezdett. A háziasszonyon kopott balonkabát, összehúzta magán, mentegetőzött, hogy a ruháját éppen most mosta ki…
Mária, a nagylány, aki a levelet írta, rendesen fel volt öltözve. Restelkedett, mivel a konyhában meglátszott a sok gyermek nyoma.
– Hány gyermeke van asszonyom?
Magyarul beszéltünk, az asszony magyar.
– Tizenöt gyermeket hoztam a világra, nyolcan élnek közülük – mosolyodott el fáradtan az erdészné.
Mária a legnagyobb. Ő szeretne munkába állni. A sorban következő kislányt szakiskolába írták be Medgyesre. A kisebbek elemisták vagy még óvodáskorúak. A szobában új bútor, tucatkészítmény, de jól szolgál. Részletre vásárolták.
– Mária akarta, hogy vegyük meg – kezdte törölgetni zavartan a székeket az erdészné. – Most vonták le az utolsó részletet.
– Akkor majd megkönnyebbül a költségvetésetek – mondta Fülöp Dénes, aki szemmel láthatóan otthonos volt ebben a házban.
– Hiszen nem ez a nagyobb baj…
– Tudom: az urad italozása. Hol van most?
– Kint az erdőben. Úgy mondta, hogy délutánra hazakerül. De abból este lesz…
– Miért nem jöttél hozzám panaszkodni? – kérdezte szemrehányóan, de nem ellenségesen a tanácselnök.
Megállt az asszony a konyha közepén, egy darabig tűnődött, hogy beszéljen-e, aztán mégis belekezdett:
– Magyar vagyok. Maga is magyar. Vaszit kihozná a sodrából, még jobban megverne. Amiért a magyarokhoz megyek panaszkodni. Ne üsse bele egy magyar se az orrát az ő dolgába, mert ő román ember, neki egy magyar se parancsoljon.
– Pedig fogok. Mondd meg neki, hogy jöjjön be a tanácshoz. A múltkor is üzentem, nem jött.
– Mivel maga üzente. – Az asszony most belekezdett a panaszkodásba, mintha egyszerre minden búja, bánata eszébe jutott volna. Úgyis mindegy, verést kap ezért, de legalább elmond mindent. Hányszor kékíti meg a hátát az ura… Hányszor töltik az egész éjszakát az erdőben, a vadak között… Máskor a koromgyárban találnak menedéket, az elég közel ide, ha légvonalban megyünk…
Megállt a beszédben, aztán mintha megbánta volna mindazt, amit elmondott, fordult a szavak iránya, mint a szeszélyes szél:
– Ha nem iszik, nagyon jó ember… Ragaszkodik a családjához… Büszke arra, hogy a Medgyesen tanuló leánya osztályelső, jó eszű, törekvő. De ha iszik, ezt a lányát is megveri.
Azzal váltunk el, hogy leküldi a tanácshoz az urát. Csak azt kéri Fülöp Dénestől, hogy ne árulja el: ő panaszkodott rá. Int az elnök, nem kell az asszonyra hivatkoznia, Vaszi viselkedését mindenki ismeri Kiskapuson… A ház mellett, a kicsinyke szántóföldön a sánta öreg továbbra is szorgosan gyűjti a burgonyaindákat.
– Jöjjön már reggelizni, Tamás bácsi – hívta az öreget Cománné, mikor az ösvényig kísért.
– Jövök mindjárt – felelte, inkább intette az öreg.
– Rokon? – kérdeztem meg.
Cománné helyett az elnök felelt:
– Úgy fogadták be a házukba, hogy az erdészné ne maradjon egészen magára, ha az urának a hegy másik oldalára kell mennie és estére se tud hazajönni.
– Tíz esztendeje annak – vette át a szót az erdészné. – Ideöregedett. Olyan emberséges ember, talán nincs is még egy ilyen a világon. Soha nem ül az asztalhoz, amíg a gyermekek nem állnak fel onnan. Addig hiába hívom. Még a legkisebbet, a kétesztendőst is megvárja, hogy fejezze be.
Coman Vasile másnap lejött a hegyről a tanácshoz. Az elnök leültette. Az erdész nem törődött azzal, hogy én is jelen vagyok. Ha az elnök vendégül lát, nem lehetek idegen. A baráti beszélgetésből hamarosan panaszkodás lett. Az erdész mondta a maga keserűségét. Az utóbbi időben otthon alig hall egyebet a szidáson kívül, perel vele az asszony, most már a nagyobb gyermekei is.
– Örülök, ha nem kell otthon ülnöm. Meg aztán, hiába mondom Margitnak, a feleségemnek, hogy mozogjon serényebben, ne hagyjon szerteszórva mindent. Intem takarékosságra is. Amit a férfi két marokkal hazahoz, azt az asszony a köténye sarkában is ki tudja hordani a házból.
– Annak az asszonynak mindentől elment a kedve. Belefáradt az életbe.
– Hát én? Nekem nincs jogom belefáradni? Örvendek, ha jó barátok között lehetek.
– A kocsmában, mi? – keményedett meg az elnök hangja.
Az erdész méltatlankodva próbált tiltakozni, de Fülöp Dénes letorkolta:
– Aztán hazamész, és meneküljön előled mindenki, ahová tud. Így van-e?
Csend lett. Mind a ketten kifogytak a szóból. Hivatalos dolgokkal folytatták. Egy tanácselnöknek és egy erdésznek mindig akad hivatalos ügye egymással. Fülöp Dénes közben azon töprenghetett, hogyan folytassa a békítést a házastársak között.
– Holnap mi a dolgod?
– Elvégezhetem azt máskor is.
– Akkor reggel gyertek be ide mind a ketten, te meg a feleséged.
– Az asszonnyal? Ide? – kételkedett az erdész.
– Igen, hozzám.
Velem se tárgyalt tovább erről, elővettük a „hivatalos" ügyeket: a koromgyár, a falu hangulata, közellátási gondok. Délutánra magához hívott az otthonába, a „régi faluba". Kiskapusnak két része van, a hajdani falu és az új tömbházak negyede.

Addig még volt időm elbeszélgetni az erdészné rokonaival. Egyik bátyja azt hajtogatta, hogy ez a házasság eleve el volt rontva. Különben is, neki az a tapasztalata, hogy a vegyesházasságok mind így végződnek. Mind a kettő beleun a szerelembe, és ha nincs egyéb kötés… Coman Vasile az asszony családjának ellenkezésével vette el Margitkát. Valójában megszöktette. Nincs más megoldás, mint a válás. Az asszony jöjjön haza az erdészházból, hozza a gyermekeit is. Meg kell szabadulnia attól a vadembertől!

Fülöp Dénest délután jobb kedvében találom. Kérdezés nélkül régi összeütközéseit említi, lakatos korából, meg gépállomási igazgató korszakából. Traktorosokkal zöldágra vergődni, az igazán nehéz. Félig-meddig nomádok. Kint élnek a mezőn, esőben, szélben. Mikor lenne idő nevelgetni őket? Legfennebb egy-két szóval. Ezeket a szavakat kell jól megválogatni.

– Volt egy traktorosom Nagyekemezőn. Eleinte nem volt semmi baj vele, a munkájával. Aztán egyszerre inni kezdett. Otthagyta a mezőn a traktorát és elment a kocsmába. Sokszor megtette. A mérnökök és a társai is korholták, megfenyegették. Hiába. „Kár a fáradtságért, javíthatatlan" – mondták róla. Ez bosszantott engem. Miként várhatjuk, hogy megváltozik, ha eleve nem bízunk abban, hogy képes megváltozni? Úgy közeledtem hozzá, mintha tulajdon fiam lett volna. Megszidtam én is, de érezte a szavaimból, hogy szeretem. Tudja-e, mi lett a vége? Az a legény azóta elvégezte az esti liceumot, megnősült, gyermekei vannak. Soha nem látni a kocsma környékén…

– Ennyi a titka egy ilyen nomád vadember megszelídítésének?

– Minél nomádabb, annál gyámoltalanabb. Néha az várja leginkább a szelídséget, a szeretetet, a bizalmat, aki teljesen javíthatatlannak tűnik.

Elmondott még egy esetet, szintén Nagyekemezőről. Egy másik traktoros – nevezzük P.A.-nak – hanyag ember volt. Egy ízben nem töltött olajat a kapcsolószekrénybe, amely tönkrement. P.A.-t elbocsátották Próbálkozott itt is, ott is, nem vették fel sehol. Ekkor levelet írt Fülöp Dénesnek: „Mint az apámhoz, úgy fordulok magához…"Az igazgató morgott, amiért ilyen „fia" van neki, de úgy érezte, hogy segítenie kell rajta. „Nálunk rontotta el az életét, nálunk hozhatja helyre." Nehéz vitákat folytatott a főmérnökkel, míg elérte, hogy a legényt visszavegyék a traktorállomásra. A mester ellenezte leginkább: kutyából nem lesz szalonna, újra tönkreteszi a gépet.

– Talán javíthatatlan optimista vagyok, de az volt az érzésem, hogy P.A. örök időkre megtanulta a leckét, többé nem lesz baj vele. A tékozló fiú esete? Füle hallatára vállaltam kezességet érte a főmérnök előtt. És egy vadonatúj traktort adattam alája, ne mondhassa, hogy más rontotta el és mi reá kenjük.

– És P.A. megváltozott?

– Megjött az esze. Tovább semmi baj nem volt vele.

Elsők közé küzdötte fel magát. Később egyszer megkérdeztem tőle, hogy miért hajtja ennyire magát? Zavart lett, későre válaszolt: „Apám nem akart visszafogadni a házába. Maga pedig…"

– Román fiú volt?

– Mind a két traktoros román volt. A traktorállomáson valójában egyedül én voltam magyar, az igazgató. Akkor még előfordult ilyesmi.

Ezen az ösvényen érkezett el Coman Vasiléhoz.

– Ha csak az erdésznek vagy csak a feleségének lenne igaza, a kettő közül az egyiknek, akkor könnyű dolgom lenne. De egyiknek sincs teljes igazsága, mégis mind a kettőnek sokban igaza van. Kint az erdőben csak marják egymást. Már nincs erejük és türelmük egyébre. Azért hívtam be őket, hogy előttem beszélgessék ki magukat. Az asszony rokonsága azt firtatja, hogy hol is romlott el a házasságuk. Én azt szeretném megtalálni, hogy miként hozható megint egyenesbe.

Másnap reggel nem jöttek el a tanácsházára. Fülöp Dénes mélyen elszomorodott: saját kudarcának érezte a sikertelenséget.

Jó húsz év múlva, 1986-ban tudtam meg a választ a nyitva maradt kérdésre. Fülöp Dénest már nem a tanácsházán kellett keresnem, hanem otthonában, a vasúti pályán túl, de közel hozzá, ahol negyedóránként zakatolnak el a vonatok. Olyankor remeg a családi ház, mint földrengéskor.

Megrokkant, megöregedett. Hetvenhárom éves volt akkor. Barnás szeme a régi, de haja fehér volt, bajusza szintén, és szemüveget viselt.

– Végül is kibékítette a Coman házaspárt?

– Akkor sikerült. De Vaszi visszazuhant, megint kocsmázni kezdett. A mája megbetegedett, belehalt. Margit, a felesége beköltözött a faluba, a Malom utcába, közel ide. Hozta a kisebb gyermekeket is. Mit keresett volna az ura nélkül az erdésztanyán?

– Erdészük van-e most?

– Csiky Gergely Zetalakáról. Az apja is itt dolgozott, a koromgyárban. Nem a Coman-házban lakik, épített egy nagyobbat, szebbet. Erdei ember lett belőle egészen.

– És miként alakult a Mária lányuk sorsa?

– Munkát kerestem neki, még tanácselnökségem idején.

Tovább tanult, később egy sofőr felesége lett. A többi gyermek is elrendeződött. Csak az egyik fiú, aki rendőr lett Medgyesen, az búsította el egy életre Margitot. Főbe lőtte magát. Miért? Nem tudja senki? Nekem egyszer panaszkodott, hogy nagyon megülte a lelkét az, amit gyermekként a szülői házban látott.

„Még tanácselnökségem idején…" Később értem meg a szavak értelmét, mikor élete sorát emlegette. 1963 és 1968 között tanácselnök, aztán 1975-ig alelnök.

– Miért váltották le?

– Nem váltottak le. Csak hátrább rukkoltattak. Új elnökre lett szükség.

– Ez nem leváltás?

– Nem, ez politika. Így mondták nekem. Nyugodjak meg, nincs semmi baj velem. De lássam be, hogy román ember kell a város élére. Ilyen a politika.

Akkor már többen voltak a románok Kiskapuson. A mintegy 1500 fő magyar a régi „faluban" élt, a különböző helyekről betelepedett románok a tömbházakban.

Nem egyedül Fülöp Dénes sorsa volt az ilyen „hátrább rukkoltatás" a „szocialista" Romániában. Ha ilyen-olyan vezetői állásba emelték még a kezdeti időkben magyar értelmiségit vagy pártmunkást, de nemzetisége miatt mind kellemetlenebbé vált, azonban semmi indok nem akadt a leváltására, akkor „fölébe helyeztek" új román vezetőt vagy vezetőket. Eredeti „rangja" megmaradt, de hatásköre már nem volt. Példát is említhetek. Fiatal magyar értelmiségit leningrádi diplomával, hazatérése után egy bukaresti intézet aligazgatójává nevezték ki. Megbízhatóságához nem férhetett kétség, illegális pártkapcsolatai voltak. Világosan érzékelte, mit várnak tőle a fölöttesei. Családi nevét is romános „átírásban" kezdte használni. Mégsem volt már elég „megfelelő". Aligazgatói rangját megtartották, de főigazgatókat vagy elnököket, mindenképpen néhány igazi románt helyeztek fölébe, miáltal ő rukkolt, rukkolt hátra mindegyre…

Fülöp Dénes hét évig bírta az alelnökösködést. Néha feltört benne a tiltakozás. Volt a helységben sütöde, igen jó kenyeret állított elő.

De csak korlátozott mennyiségben. Hagyomány volt, hogy a kapusi kenyeret a régi „faluban", vagyis a magyar őshonos lakosság körében árusítják el, míg a tömbházak negyedébe Medgyesről szállítanak kenyeret. Nicolae Lascu tanácselnök „megfordította" a menetrendet: az ízletesebb kenyeret azután a románok kapták… Ezen kívül azonban nem nagyon viselte szívén a tömbházbeli román munkások sorsát sem. Lascu elnököt a munkásasszonyok elhívták a tömbházak negyedébe: győződjön meg, hogy a korom behatol mindenüvé, nem nyitják ki az ablakokat, mégis tele van vele a ház, a szekrények, az ételek a kamrában.

– Akinek nem tetszik, az elmehet! – kiabált a tanácselnök. – Jó fizetést és jó levegőt is egyszerre?!

Egyik-másik asszony visszafeleselt, de csak nagyon halkan, hogy könnyű az elnök elvtársnak, az ő házát nem borította el a korom. Ugyanis a kiskapusi néptanács elnöke nem Kiskapuson lakott, hanem a szomszédos Asszonyfalván, amely most annak az Axete Sever 1848-as csapatvezérnek a nevét viseli, aki Nagyenyed magyar népének legyilkolásáért felelős, de 1865-től kezdve több cikluson át képviselő a pesti parlamentben.

Fülöp Dénes azt mondja most, hogy haragudott a kapusiakra, amiért olyan gyáván viselkedtek Lascu elnökkel szemben. Ott állt a város ura mögött, szerette volna biztatni az embereket, hogy ne hagyják magukat.

– Igazatok van, miért mondjátok olyan halkan? – kérdezte tőlük, ha az elnök nem volt a közelben.

– Hátha baj lesz belőle?

– Ha nem mondjátok meg a véleményeteket, abból lesz baj igazán.

Igen, folytatja akkori gondolatait a vasúti töltés melletti kicsiny családi házban, abból lesz baj, ha az emberek nem élnek a jogaikkal. Kárukra válik ez a románoknak is, de még inkább a kisebbségi magyaroknak.

Nem tudtam megállni, hogy meg ne kérdezzem:

– Akkor is így viselkedett, mikor maga volt a tanácselnök?

– Az egyetlen magyar tanácselnök az egész Szeben megyében. Ez azt jelenti, hogy Kapuson, míg hátrább nem rukkoltattak, a románok többsége is reám szavazott.

– Kiskapuson legfőbb gond a korom. A helyhatóság, a néptanács tudott-e tenni valamit, hogy elviselhetőbb legyen az élet?

– A koromgyár előbb a hegyekben volt, Nagyekemező határában. Füstje behatolt Medgyesre, zavarta a város lakosságát. Akkor hozták Kiskapusra, meg azért is, hogy közelebb kerüljön a vasúthoz, olcsóbb legyen a szállítás. Az előzőleg itt lévő gyár is füstölt veszettül, de ez a mostani, amelyet a japánok építettek!…

– A gyárat japánok szerelték fel?

– Kikötötték, hogy ha szűrő nélkül indítják be, akkor nem vállalnak felelősséget.

– Hallottam erről a szűrőről, ami megvédhette volna a várost, a környéket. Végülis miért nem szerelték fel?

– Jelen voltam a tárgyalásokon. Bukarest emberei túl drágának tartották. Ezért maradtak el a szűrők.

– Az emberek egészsége nem drágább?

– Attól függ, kik ezek az emberek? Bukaresti urak vagy kiskapusi proletárok?

Elnökösködése elején megpróbált harcba szállni a gyilkos korommal, a közönnyel, a hivatali embertelenséggel. Törvényes jogával élve megbüntette a gyárakat. Mert több is van egymás mellett, mindegyik erősen szennyezi a levegőt. Kijött egy pártmunkás Nagyszebenből, arca lángolt a felháborodástól:

– Kit büntet maga, elnök elvtárs?! Az állami vállalatot? A mi gyárunkat?

– A törvénytelenséget!

– Ugyan, maga félreértett valamit.

– Elővegyem a törvényt a környezetvédelemről?

– Engem akar kioktatni? A törvényeket mi hozzuk, csak nem gondolja, hogy magunk ellen hozzuk? A nép vagyona az első, jegyezze meg magának!

Becsapta az ajtót.

– Végül is behajtották-e a büntetéseket? – kérdeztem.

– Megvan annak a módja, hogy a kecske is jóllakjék és a káposzta is megmaradjon. Az igazgatók nagy prémiumokat utaltak ki a mestereknek, de előre megmondták nekik, hogy nem vehetnek fel belőle egy krajcárt sem, az egész összeg megy a büntetésbe. Így a könyvelésben nem maradt nyoma annak, hogy a gyárakat megbüntették.

Fülöp Dénes pedig letette a fegyvert. A korom mind sűrűbben hulott a városra. A hajdani tanácselnök ismeretei szerint 1987-ben tizenkétszerese volt a megengedettnek. A korom és a sav elpusztítja a növényeket. Egyik gazdának két lova döglött meg. Kártérítést ítéltek meg neki. Ez még mindig kevesebb, mint amennyibe a szűrőberendezés kerülne.

Kiskapus evangélikus papja, Máthé Csaba kivitt a kertjébe. Mutatta a növényeit:

A paradicsomot leégette a sav, a levelek elhervadtak…

Kiskapuson nincsenek többé gólyák, csak verebek…

Meghökkentett a tiszteletes lakonikus megállapítása is, még jobban Fülöp Dénes hasonlata, amelyet egy abszurd festő is mondhatott volna. Mikor szürkületkor az emberek jönnek haza a mezőről, olyan érzése támad, mintha a pokolba tévedt volna. Fekete árnyak a fekete úton, fekete az emberek arca, a ruhájuk. Csak a foguk fehérlik, ha beszédre nyitják a szájukat. Mintha csontvázak imbolyognának, hosszú sorban…

Máthé Csaba lelkipásztor azt is említette, hogy ebben a különös szórványvilágban a templomuknak az iskolát is pótolnia kell.

Nagyon öreg templom, valamikor a XIII. század végén, a XIV. század elején épülhetett. A mostani torony valószínűleg őrhely lehetett, a templom őse pedig kápolna. „Mivel a környéken rablók tanyáztak, őrséget, úgynevezett »hajdúságot« állítottak fel itt, hogy biztosítsák a kereskedelmi forgalmat. Annyi bizonyos, hogy ez az őrség I. Apafi Mihály idejében 1661 és 1690 között még fennállott."

Apafi idejéből becses kegytárgyakat őriznek a templomban. Petrőczi Kata Szidónia ajándékát: úrasztali kelyhet és tányért 1684-es bevéséssel. Az első magyar nőköltő akkor 22 esztendős. Milyen kapcsolata lehetett Kiskapussal? Csák Máté földjén született Kaszaváron, férjével, Pekri Lőrinccel élt Besztercén, Moldvában, Huszton, Beregszentmiklóson. A lexikonok Kiskapust nem említik. Az evangélikus vallással való kapcsolata ismeretes, ő fordította le 1690-ben *A pápista vallásra hajlott lutherásunok lelkek ismméreinek kínja* című munkát. A kiskapusi evangélikus gyülekezetnek „offerált" kegytárgyakat „az ő Szerelmes Fiatcskája, Petrőczi Sámuelnek emlékezetire adományozta"…

Bizonyosan eligazíthatnának a helybeli anyakönyvek, egyházközségi feljegyzések, ha nem gyűjtötték volna be őket mindenünnen az állami levéltárakba és nem zárták volna rájuk az ajtót.

Majdani krónikás fogja-e tudni, hogy ebben a templomban diafilmeket vetítenek, az *Aranyembert, A kőszívű ember fiai*t; a gyermekek sűrűn szavalnak magyar klasszikus költeményeket. Nem ajánlatos feljegyezni az ilyesmit…

Fülöp Dénest ezek után miért kérdezném: van-e még magyar iskola Kiskapuson? Hiszen az evangélikus lelkipásztor és a római katolikus pap – a maguk lehetőségei szerint – a nem létező iskolát pótolják valamennyire.

Kérdezés nélkül is mondta, élete fontos eseményének tartotta:

– Az én időmben vált nyolcosztályossá az addig hétéves magyar iskola Kapuson. Dénes fiam, aki a nevemet viseli, leginkább azért költözött be Medgyesre, hogy a leánya, Csilla magyar liceumba járhasson. A fiam ugyanis továbbra is itt dolgozik, annál a nagy kéménynél, amelyikből a legmagasabbra száll fel a füst és a korom.

A másik unoka szakiskolába járt, elektrotechnikát tanult. Ott nincs magyar oktatás. Mert másként a neve is a magyar iskolába vinné: Leventének keresztelték.

Feljegyzések szerint az 1848-as forradalom idején a nagyszebeni haditanács elrendelte Kiskapus lerombolását. Csakhogy a parancs végrehajtását egy olyan kapitányra bízták, aki ismerte a kapusi magyarokat és istenfélő ember volt, így aztán nem pusztította el a falut.

Elvégzi ezt később helyette a korom?

Újból el akartam menni Kiskapusra. A vonat ablakából nézve megváltozott a látvány. Kevesebb kémény pipál, azok is csak vékony füstcsíkot eregetnek. A pályaudvaron nem látok veszteglő tehervonatokat. Az utcákon alig jár valaki.

Esztendők óta gyűjtöm a kapusi tudósításokat. Átolvasom őket, mielőtt útra indulnék. Milyen képet mutat ez a tükör a romániai változások után?

Megtudom, hogy megint magyar ember Kiskapus polgármestere. Székely Márton. Mérnökember. Itt született, itt nőtt fel. Harminc évig dolgozott a kolozsvári Carbochim üzemben, főmérnökként ment nyugdíjba. Ez az én emberem, gondolom.

De ahogy olvasom az *Erdélyi Napló*ban a költő Zudor János riportját, mind jobban elszomorodom:

„Nem igaz, hogy nem szeretek interjút adni. Az sem igaz, hogy rejtegetnivalóm van. Csak annyi újságíró, TV-riporter járt már itt kül- és belföldről egyaránt, hogy valósággal megfojtják az embert. Pedig mégiscsak változott valami Kiskapuson 1989 után. Akkor ugyanis leállították a gyárakat, a kül- és belföldi tiltakozások hatására fel is akarták számolni az ipartelepet, de erre nem került sor. Az igaz, hogy nem lehetett végigmenni az utcán anélkül, hogy be ne mocskolódjon az ember. Most félgőzzel dolgoznak a gyárak. Nem környezetvédelmi meggondolásból, hanem nyersanyaghiány miatt. Az embereknek több mint fele műszaki munkanélküli. A lakóházak helyrehozása? Milliókba kerülne. A munkásnegyedben a meglévő 1241 lakás közül 412 teljesen tönkrement. Nem a környezetszennyezettség, hanem az emberek tették őket lakhatatlanokká. Leszedték az ablakokat, eltüzelték a parkettát, majd elköltöztek máshová vagy jöttek megint a városházára, hogy van egy csomó gyerekük, adjunk nekik más, rendesebb lakást. (A munkásnegyed lakóinak 75 százaléka cigány.) A legtöbben, akik máshol kaptak munkát, nemcsak a munkásnegyedből, hanem a faluból is elmenekültek. Bárhova, csakhogy ne itt éljenek. Pedig Nyugaton is ezzel a gyártási technológiával dolgoznak. Csakhogy ott semlegesítik vagy hasznosítják a melléktermékként keletkező gázokat. Mi nem tudjuk megvásárolni az ehhez szükséges tisztító- és szűrőberendezéseket. A kormány nem segít, maga is máshonnan várja a segítséget. A két gyárnak tizenhatmilliárd lejes befektetésre volna szüksége. Nekem az az elvem, hogy a gyárakat nem kell leállítani, hanem rendbe kell hozni őket. Mert itt az emberek létfenntartási lehetőségeiről van szó. Dolgozniuk kell, gyermekeik vannak, akiket fel kell nevelniük."

Azt hiszem, mégsem megyek el újra Kiskapusra…